

UDK: 316.3:141.7

G'ulomnazir KARIMOV,

PhD, mustaqil tadqiqotchi, Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona, O'zbekiston

E-mail: karimovbek701@gmail.com, ORCID:0009-0005-5177-5142

FarDU professori, falsafa fanlari doktori B.G'aniyev taqrizi asosida

QADRSIZLANISH FENOMENI: MAZMUN-MOHİYATI, SHAKLLARI VA IJTIMOY OQIBATLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada qadrsizlanish fenomenining ijtimoiy-falsafiy mohiyati, uning shakllanish omillari, namoyon bo'lish shakllari hamda jamiyat taraqqiyotiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda qadrsizlanish hodisasi inson qadri, ijtimoiy adolat, ma'naviyat va ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan bog'liq holda o'rganiladi. O'zbek va MDH olimlarining ilmiy qarashlari asosida qadrsizlanishning ontologik, aksiologik va aksiologik jihatlari yoritiladi. Shuningdek, globallashuv, raqamlashtirish va iste'molchilik madaniyatining kuchayishi sharoitida qadrsizlanish fenomenining yangi ko'rinishlari ochib beriladi. Tadqiqot natijasida qadrsizlanishning asosiy shakllari tasniflanib, uning inson kamoloti va jamiyat barqarorligiga ta'sir mexanizmlari aniqlanadi.

Kalit so'zlar: qadrsizlanish, inson qadri, aksiologiya, ma'naviyat, ijtimoiy ong, ijtimoiy adolat, globallashuv, ma'naviy inqiroz, ijtimoiy transformatsiya.

ФЕНОМЕН ОБЕСЦЕНЕНИЯ: СУЩНОСТЬ, ФОРМЫ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Аннотация

В данной статье проводится социально-философский анализ феномена обесценивания, раскрываются факторы его формирования, основные формы проявления и влияние на развитие общества. Феномен обесценивания рассматривается во взаимосвязи с человеческим достоинством, социальной справедливостью, духовно-нравственными ценностями и системой общественных отношений. На основе научных взглядов узбекских и исследователей стран СНГ освещаются онтологические, аксиологические и праксиологические аспекты данного явления. Особое внимание уделяется новым проявлениям обесценивания в условиях глобализации, цифровой трансформации и усиления потребительской культуры. В результате исследования систематизированы основные формы феномена обесценивания и выявлены механизмы его воздействия на развитие личности и устойчивость общества.

Ключевые слова: обесценивание, человеческое достоинство, аксиология, духовность, общественное

THE PHENOMENON OF DEVALUATION: ESSENCE, FORMS, AND SOCIAL CONSEQUENCES

Annotation

This article provides a socio-philosophical analysis of the phenomenon of devaluation, examining its underlying determinants, principal forms of manifestation, and impact on societal development. The study explores devaluation in relation to human dignity, social justice, spirituality, and the system of social relations. Drawing upon the scholarly perspectives of Uzbek and CIS researchers, the ontological, axiological, and praxeological dimensions of the phenomenon are elucidated. Particular attention is paid to the emerging manifestations of devaluation in the context of globalization, digital transformation, and the expansion of consumer culture. The findings classify the major forms of devaluation and identify the mechanisms through which it affects individual development and social stability.

Keywords: devaluation, human dignity, axiology, spirituality, social consciousness, social justice, globalization, moral crisis, social transformation.

Kirish. XXI asrda inson qadri masalasi global miqyosdagi eng dolzarb ijtimoiy-falsafiy muammolardan biriga aylandi. Inson huquqlari, erkinliklari va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan siyosiy-huquqiy mexanizmlarning takomillashib borishiga qaramay, zamonaviy jamiyatda qadrsizlanish fenomeni turli ko'rinishlarda namoyon bo'lmoqda. Mazkur holat insonning jamiyatdagi o'rni, uning qadr-qimmati va ijtimoiy ahamiyati bilan bog'liq masalalarni qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Tadqiqot maqsadi – qadrsizlanish fenomenining mazmun-mohiyatini, asosiy shakllarini va jamiyat taraqqiyotiga ta'sirini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Qadrsizlanish fenomeni inson, ijtimoiy guruh yoki muayyan qadriyatlarining ijtimoiy ahamiyatini pasaytirish, ularning jamiyat hayotidagi mavqeini zaiflashtirish jarayonini anglatadi. Bu hodisa faqat

axloqiy muammo emas, balki murakkab ijtimoiy-falsafiy jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonlik olim Q. Nazarovning ta'kidlashicha, har qanday jamiyatning ma'naviy holati unda mavjud qadriyatlar tizimining holati bilan belgilanadi. Agar qadriyatlar yemirilsa, jamiyatning ma'naviy tayanchlari ham zaiflashadi [1].

Bugungi kunda qadrsizlanish fenomeni ijtimoiy tengsizlik, axborot manipulyatsiyasi, iste'molchilik madaniyati, ma'naviy begonalashuv va texnokratik tafakkurning kuchayishi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanmoqda. Shu sababli uning mohiyatini chuqur ijtimoiy-falsafiy tahlil qilish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Qadrsizlanish fenomeni falsafa, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va ijtimoiy psixologiya fanlarida turli nuqtayi nazardan o'rganilgan. O'zbek falsafiy maktabida qadriyatlar va inson qadri masalalari Q. Nazarov, E. Yusupov,

A. Erkayev, J. Tulenov, B. To'rayev kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Q. Nazarov qadriyatlarini jamiyat taraqqiyotining ma'naviy mezoni sifatida tavsiflab, qadrsizlanish jarayonini qadriyatlar tizimining yemirilishi bilan bog'laydi [1]. E. Yusupov inson manfaatlarini va insonparvarlik tamoyillarini zaiflashuvi jamiyatda qadrsizlanish jarayonlarini kuchaytirishini ta'kidlaydi [2].

Rossiyalik olim A.A. Guseynov axloqiy qadriyatlarining tanazzuli natijasida insonning o'ziga va boshqalarga munosabatida befarqlik kuchayishini qayd etadi [3]. V.S. Stepin esa zamonaviy texnologiya sivilizatsiyada insonning texnologik vosita sifatida talqin qilinishi xavfi mavjudligini ta'kidlaydi. Bu holat inson qadrsizlanishining yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda [4].

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar qadrsizlanish fenomenining turli jihatlarini yoritgan bo'lsa-da, uning zamonaviy transformatsiyalari va ijtimoiy oqibatlarini yetarli darajada kompleks o'rganilmagan.

Tadqiqotda ontologik, aksiologik, germenektiv, komparativ va tizimli yondashuvlardan foydalanildi.

Ontologik yondashuv qadrsizlanish fenomenining mavjudlik shakllarini aniqlashga xizmat qildi.

Aksiologik yondashuv orqali qadrsizlanishning qadriyatlar tizimi bilan bog'liqligi o'rganildi.

Komparativ tahlil yordamida o'zbek va MDH olimlarining qarashlari qiyosiy tahlil qilindi.

Tizimli yondashuv esa qadrsizlanishning ijtimoiy institutlar faoliyatiga ta'sirini baholash imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy manbalari sifatida o'zbek va MDH olimlarining monografiyalari, ilmiy maqolalari hamda normativ-huquqiy hujjatlaridan foydalanildi.

Natijalar va muhokama

Qadrsizlanish fenomenining mazmun-mohiyati. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, qadrsizlanish inson, ijtimoiy guruh yoki ma'naviy qadriyatlarining jamiyat hayotidagi ahamiyati pasayishi bilan bog'liq murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisadir.

Mazkur fenomen quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi: inson qadriyatining pasayishi; ma'naviy qadriyatlarining yemirilishi; ijtimoiy mas'uliyatning susayishi; axloqiy me'yorlarning zaiflashuvi; begonalashuv va individualizmning kuchayishi.

A. Erkayevning fikricha, ma'naviyatning zaiflashuvi natijasida insonning o'zligini anglash darajasi pasayadi va bu qadrsizlanishning muhim omiliga aylanadi [5].

Qadrsizlanish fenomenining asosiy shakllari. Tahlillar asosida qadrsizlanishning quyidagi shakllari ajratib ko'rsatildi.

Shaxsiy qadrsizlanish. Bu holatda inson o'z qadriyatini anglash qobiliyatini yo'qota boshlaydi. O'ziga

ishonchsizlik, ma'naviy tushkunlik va ijtimoiy passivlik shaxsiy qadrsizlanishning asosiy belgilaridir.

Ijtimoiy qadrsizlanish. Muayyan ijtimoiy guruhlarining huquqlari va manfaatlarini e'tibordan chetda qolishi natijasida yuzaga keladi.

Ma'naviy qadrsizlanish. Ma'naviy qadriyatlarining ikkinchi darajaga tushib qolishi va moddiy manfaatlarining ustuvor ahamiyat kasb etishi bilan tavsiflanadi.

Axborotli qadrsizlanish. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan yangi shakl bo'lib, insonning axborot manipulyatsiyasi obyekti sifatida talqin qilinishi bilan bog'liq.

Madaniy qadrsizlanish. Milliy va umuminsoniy madaniy merosga bo'lgan qiziqishning pasayishi natijasida shakllanadi.

Qadrsizlanishning ijtimoiy oqibatlarini. Tadqiqot davomida qadrsizlanish fenomenining quyidagi oqibatlarini aniqlandi:

Birinchidan, ijtimoiy ishonchning pasayishiga olib keladi. Jamiyat a'zolari o'rtasidagi hamkorlik va birdamlik zaiflashadi.

Ikkinchidan, fuqarolik faolligining pasayishiga sabab bo'ladi. Odamlar ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etishga kamroq intiladilar.

Uchinchidan, ma'naviy inqiroz xavfini kuchaytiradi.

To'rtinchidan, yoshlar orasida nihilistik va iste'molchilik kayfiyatlarining kengayishiga olib keladi.

Beshinchidan, Ijtimoiy adolatsizlik va ziddiyatlarining kuchayishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyatda qadrsizlanishning yangi determinantlari. Tahlillar natijasida quyidagi yangi determinantlar aniqlandi: globalashuv; raqamlashtirish; sun'iy intellekt texnologiyalari; ommaviy madaniyat; iste'molchilik mafkurasini; virtual kommunikatsiyalar. Mazkur omillar inson qadriyatini saqlash va mustahkamlash bo'yicha yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etmoqda.

Xulosa.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Qadrsizlanish fenomeni zamonaviy jamiyatning murakkab ijtimoiy-falsafiy muammolaridan biri hisoblanadi.

Qadrsizlanish inson qadri, ma'naviyat va ijtimoiy adolatning zaiflashuvi bilan chambarchas bog'liq.

Mazkur fenomen shaxsiy, ijtimoiy, ma'naviy, axborotli va madaniy shakllarda namoyon bo'ladi.

Qadrsizlanish jamiyatda ishonchning pasayishi, ma'naviy inqiroz va fuqarolik faolligining susayishiga olib keladi.

Globalashuv va raqamli transformatsiyalar qadrsizlanishning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda.

Qadrsizlanishning oldini olish inson qadri, ma'naviy qadriyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlash bilan bog'liq.

ADABIYOTLAR

1. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi. Toshkent: Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2011. B.284.
2. Yusupov E.Y. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. Toshkent: Universitet, 2010. B.296.
3. Guseynov A.A. Etika. Moskva: KNORUS, 2018. S.534.
4. Stepin V.S. Teoreticheskoye znaniye. Moskva: Progress-Traditsiya, 2011. – S.744.
5. Erkayev A. Ma'naviyat falsafasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019. – 312 b.
6. Tulenov J.T. Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot. – Toshkent: O'zbekiston, 2009. B.241.
7. To'rayev B.O. Ijtimoiy falsafa. Toshkent: Tafakkur, 2020. B. 352.
8. Spirkin A.G. Filosofiya. Moskva: Yurayt, 2018. S.828.
9. Osipov G.V. Sotsialnaya filosofiya. Moskva: Norma, 2019. S.608.
10. Berdiyayev N.A. O naznacheni cheloveka. Moskva: AST, 2020. S.384.